

МОТИВИ ВИГНАННЯ В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ВІРИ ВОВК

Стаття розкриває тему вигнання у творчості відомої української поетеси Віри Вовк. Живучи в еміграційному світі в Ріо-де-Жанейро, поетеса не боялася писати про травматичний для неї досвід самотності та вигнання. Свою творчість Віра Вовк виповнювала символічними образами ностальгії за Україною. Зупинялася на темах універсальних і водночас особистих, у яких висвітлювала свою особисту долю у всіх вимірах її сутності: як натхненної поетеси та як нещасливої самотньої емігрантки. Тема вигнання як літературний дискурс стала частиною творчого пошуку Віри Вовк.

Ключові слова: вигнання, еміграція, свідомість, Нью-Йоркська група, поезія, культура.

Tadeusz Karabowicz. Motives of banishment in the literary works of Vira Vovk

The article focuses on the theme of exile in the works of the renowned Ukrainian poetess Vira Vovk. Living in Ukrainian emigre world in Rio de Janeiro, she had enough strength for writing about traumatic experience of isolation and banishment. Her works are filled with symbolic images of nostalgia for Ukraine. Both personal and universal motives covered her own fate in all dimensions of its essence. Vira Vovk presented her hero as an ardent poetess and unhappy lonely emigrant at the same time. The theme of exile as a literary discourse became a feature of Vira Vovk's creativity.

Key words: exile, emigration, consciousness, New York Group, poetry and culture.

Тема вигнання – одна з провідних в українській еміграційній літературі ХХ століття. Її парадигму визначили твори пражан у 1920-х рр., зокрема Євгена Маланюка, Олекси Стефановича, Наталі Ливицької-Холодної, а також вірші письменників екзильного “Слова”, зокрема твори Ліди Палій, Остапа Тарнавського, Ігоря Качуровського, Марти Тарнавської та ін. Цією темою переймалися і члени Нью-Йоркської групи після 1959 року, що видно зі змісту щорічника “Нові Поезії”, де друкувалися вірші Емми Андієвської, Богдана Бойчука, Жені Васильківської, Віри Вовк, Патриції Килини, Богдана Рубчака та Юрія Тарнавського.

Тема вигнання лишається актуальною й у творчості Віри Вовк. Вивчаємо її на матеріалі поезії та репортажів з України. Не буде перебільшенням теза про патріотичну місію цієї теми в літературному дискурсі поетеси, яка окреслює суспільну позицію творця щодо актуальної теми в еміграції. Враховуючи урок минулого в побудові майбутнього, поетеса вигнання робить непростий висновок: доля емігранта – це доля кожного члена Нью-Йоркської групи, а не лишень героїв її поетичних творів чи прозових нотаток із подорожі Україною.

Тема вигнання у творчості Віри Вовк була об'єктом досліджень українських літературознавців М. Коцюбинської, О. Астаф'єва, М. Ревакович [5; 6; 7] та співторців Нью-Йоркської групи, які займалися літературною критикою – Б. Бойчука та Б. Рубчака [4; 8]. Мотив вигнання у творчості Віри Вовк у період 1955-1968 рр. найхарактерніший для віршів “Бажання” зі збірки “Зоря провідна (1955), “Триптих. Дівчина з керамікою” зі збірки “Елегії” (1956) та “Баляда про маску на карнавал” зі збірки “Каппа Хреста” (1968). Тему доповнюють репортажі з поїздок в Україну, які Віра Вовк друкувала в період 1965-1994 рр. у часописі “Сучасність” та в журналі “Наше життя”. Подорожні нотатки слід трактувати як літературну сповідь про зустріч із втраченою Україною в контексті приязні та зближення з шістдесятниками – “внутрішніми мігрантами” Василем Стусом, Михайлиною Коцюбинською, Іваном Світличним, Галиною Севрук, Аллою Горською.

Отже, хочемо показати важливість теми вигнання для літературного дискурсу Віри Вовк, яка у творчості поетеси визріває та з'являється в середині 1960-х років, коли відбуваються стабілізація в особистому житті та перші серйозні літературні успіхи. Нью-Йоркська група видає тоді літературний щорічник “Нові поезії” (1959-1971), де Віра Вовк друкує свої твори, а також публікується на сторінках журналу “Сучасність” [9, 266-296].

Марія Ревакович, характеризуючи цей період творчості Віри Вовк, писала, що в метафоричному сенсі тема вигнання криє в собі всі можливі аспекти відчуження та самотності. Це була духовна самотність, мовна ізольованість та географічна відчуженість емігрантки. У випадку поетеси вигнання було примусове. Вона залишала дорогу серцю Батьківщину назавжди. Духовний світ був таврований ностальгією, споминами та поверненням у минуле. Всі духовні цінності, які були винесені з рідного дому, підкорялися правилам інтровертності, тобто обережності до нового світу, знайомств та нових місць проживання [7, 28].

Про своє вигнання емігранти могли спілкуватися лише між собою, оскільки їхній духовний світ та життєвий досвід більше нікого не цікавив. Нью-Йорк післявоєнного періоду, де зустрілися молоді українські поети-емігранти, був переповнений політичними втікачами з різних країн Європи та нагадував великий неупорядкований простір, який повільно ставав однорідним суспільством.

Свій голос на тему вигнання Віра Вовк подала з Ріо-де-Жанейро на сторінках щорічника “Нові Поезії”, і був це від початку голос вагомий, який потім з'являється в її авторських книжках, виданих у Мюнхені у видавництві “Сучасності”, зокрема в таких збірках: “Юність” (1954), “Зоря провідна” (1955), “Елегії” (1956), та “Чорні акації” (1962). Вірші Віри Вовк цього періоду – своєрідні внутрішні мандри до місць свого дитинства, тому так потужно звучать спогади про Гуцульщину. Рідна природа, гори та знайомі краєвиди Кут, Косова чи Верховини (Жаб'є) знаходять продовження в особистій поезії, яку Віра Вовк називала “скаргою серця”. Загублений у минулому поетичний світ був дуже різноманітним. Поетеса пам'ятала подробиці та щедре багатство минулого, наводила приклади в натхненних рядках, вважаючи, що втрачений світ існує по цьому боці пам'яті і не є лише прерогативою минулого. Ностальгія за втраченою батьківщиною її дитинства не закривала одначе поля зору ліричного суб'єкта, але відкривала його на весь світ, на універсальні та нескінченні істини. Авторка хотіла повернутися до місць, які сформували її чутливість до краси і природи та її любов до України. Однак доріжки дитинства невблаганно розмив час, віддаляючи в небуття улюблені гори та Гуцульщину. Доля закинула поетесу назавжди в чужину, “десь дуже далеко” – як сама зізнавалась. У вірші

“Бажання” зі збірки “Зоря провідна (1955), який можна назвати щемливою скаргою, Віра Вовк писала:

Але часом я хотіла б торкнутися тебе так,
Як кульбабине сім'я землю. Бажала б,
Щоб ти дивився зі мною в лагідні очі сарн,
Щоб земля була повна запаху чорного хліба
І мирного кликання корів,
Багата в дитячі голоси й очайдушні речі.
Або щоб у холодні сходи сонця
Ми мандрували через зимове плоскогір'я
Убогим одяг і їжу нести (...),
Щоб нас зустрічав вдома теплий погляд з ікони,
Тихе світло червоної лямпадки,
Спокій святих і порядок вишивок [1, 91-92].

Дім – це символ сакрального простору, що постає у трьох іпостасях: духовний світ особистості, її моральні цінності та духовні орієнтири; дім родинний, звідки починається становлення особистості, пізнання внутрішнього та зовнішнього світу; дім національний – Батьківщина [2, 6-8]. Дім – небо душі, найбільші святощі. Сакральний вимір окреслено поглядом з ікони і світлом лампадки перед нею, молитовним благоговінням, що несе спокій (“спокій святих”), затишок (“тихе світло”, “теплий погляд”) і гармонію (“порядок вишивок”). Вітальне слово цієї цитати найбільш етнічно марковане, адже вишивка містить у закодованому вигляді історію українського роду та народу. З вишивкою у Віри Вовк пов'язане найбільш особистісне переживання залишеної Вітчизни, що видно з вірша “Срібна пісня”: “Зостався – там – чічками битий плай / І чорний бір, що витканий казками, – / Шукаю вишивкового тепла; / Тулю до серця сірий камінь” [1, 81].

Повернення до порогів дитинства як парадигми минулого виявляється неможливим, бо немає справжнього повернення до дому, з якого все почалося. У збірці віршів “Елегії” (1956), поетеса хоче повернутися не стільки до втраченого місця її дитячих мрій, скільки до самої себе. Говорить про це у вірші “Триптих. Дівчина з керамікою”:

Ти біжиш, босоніж, ліжниками	А жовта глина їсть твої стопи,
З теплої арніки і не зважаєш	Але ти пестиш її, як дитину,
На літову, обтяжену запахом меду, втому.	Схиляєшся і розчиняєш її, як хліб,
Біжиш через потік по м'якому піску;	І палиш із неї первинні форми,
Потік ласкавий, але ти смієшся з нього.	Здорові й хороші, як життя [1, 117-118].

Ліричний герой творів Віри Вовк йде невідомими для нього шляхами. Зі спогадів видобуває важливі для себе події з кута магічного ритуалу очищення від повсякденного життя, часто як світло минулого. Чим далі воно відходить у минуле, тим сильнішим стає бажання порятувати крихкі та нестійкі предмети дитинства хоча б у пам'яті.

Користуючись мовою міфу, поетеса надає сакрального значення дитинству як Аркадії серця і протиставляє його еміграції – як блуканню у вигнанні. Хоча вигнання не з власної волі, утім іноді воно осмислюється в контексті мимовільного гріха, як-от у поезії “Я плачу, сльози черешневі” зі збірки “Зоря провідна”. Блукання стає символом “еміграції-спокуди”, нагодою віднайти себе і свою місію у вимушених мандрах [2, 7-8].

У своїй поезії зі збірки “Каппа Хреста” (1968) Віра Вовк прикликає таку близьку її душі топоніміку Гуцульщини, розмірковує над тим, що не все підкоряється

законам неблаганного часоплину. Віра Вовк говорить про це у творі “Баляда про маску на карнавал”:

Я вишиваю щоночі	(...)
Маску на карнавал,	Раз перевершити місяць!
(...)	Над вулицями зійти,
Щоб тільки раз у житті	Як сходить полярне світло
Захлиснути сястям	[1, 202-203].

Зауважмо, що маска на карнавал – вишивка (знову-таки національно маркований символ), і завершення праці обіцяє ліричній героїні нагоду “захлинутися щастям”, оскільки маска – тимчасово обличчя – дає їй відчуття свободи бути собою – українкою у світі бразильського карнавалу (чи ширше – українкою на світовому карнавалі, нетривкому святі життя). Ця змога бути українкою, що утверджується постійною нічною, невидимою для сторонніх очей працею, уподібнює героїню до полярного саява, що осяє довгу ніч вимушеної міграції.

Сюрреалістичні маски наповнюють втрачений світ різними часовими пластами та зосереджуються на повсякденному житті, у якому поетесі доводиться змагатися з дійсністю. Світ авторки, хоча реально виповнений щоденністю, завжди замикається на символах рідного дому, батьках, криницях із гірською водою, квітах у далекий домівці в Бориславі чи в Кутах. У зодіакальному вірші “Бик” авторка нахиляється над криницею і вдивляється в нерухому поверхню кришталевої води на її дні. За відображенням її обличчя з’являється біле обличчя невідомої їй постаті. Вона злякано озиряється. Але за нею немає нікого, тільки... рухаються дві штори на сцені [10, 212-213].

Наприкінці 1960-х років Віра Вовк чотири рази відвідала Україну. Поетеса вперше після закінчення Другої світової війни приїхала з екскурсією до Києва та Львова у 1965 році. Тоді зустрічалася з багатьма важливими культурними діячами України, з поетом Василем Стусом, Михайлиною Коцюбинською, Іваном Світличним. Налагодила постійні контакти зі скульптором Галиною Севрук і художницею Аллою Горською. Це була спроба посилити інтелектуальний діалог між київськими дисидентами та українськими поетами і письменниками еміграції, зокрема Нью-Йоркською групою: Віра Вовк листувалася, надсилала книжки та вивозила рукописи закордон. З цих зустрічей вона вийшла збагачена досвідом “широкого творчого подиху”, як писала про ці важливі зустрічі Михайлина Коцюбинська [5, 29-31].

Природно, що ностальгія Віри Вовк за Україною зазнавала еволюції, поетеса наочно побачила, у яких умовах живе українська інтелектуальна еліта. Довідалася про радянську цензуру, про дисидентів, тоді познайомилася з Миколою Воробйовим та Ігорем Калинцем. Тему вигнання змінила на дискурс спілкування з реальною Україною, позначеною помітною русифікацією та денационалізацією, зустрічами з людьми на вулицях, пам’ятками України.

З поїздок в Україну у 1960–1970-х рр. виникли її стилістично виразні репортажі, друквані в журналі “Сучасність”. Тоді мав місце конфлікт із членами Нью-Йоркської групи щодо змісту репортажів, які, за словами Богдана Бойчука, викривляли справжню думку про політичну ситуацію в Україні [10, 213].

Свої мандрівні нотатки про Україну Віра Вовк друкувала в “Сучасності”. Їх слід трактувати як літературну тріаду. Це були “Зустріч з Україною” (№11, 1965), “Етюд “Україна” – опус другий” (№12, 1967), “Україна, моя любов” (№3, 1970). Поетеса повернулася до теми поїздок в Україну в репортажі 1989 року. Це був текст “Київ шістдесятих років”, друкований у “Сучасності”, (№9, 1989). Пізніше в журналі “Наше життя” опубліковано репортаж “Україна ще і ще” (№7-8, 1994).

Репортажі Віри Вовк можуть видаватися сентиментальним описом подій, у яких досвід минулого переплітається з особистими переживаннями, але насправді це тип дискурсу про епоху. Україна, яку бачить Віра Вовк, існує як багатопланова мозаїка досвіду, калейдоскоп суб'єктивізму та захоплення. Унікальність репортажів Віри Вовк полягає в тому, що вона абсолютно не згадувала в них про політичні події, вважаючи їх не вартими майбутнього. У її описах часто звучали особисті історії, особливо тоді, коли поетеса відвідувала такі близькі її серцю місця, як Борислав, де вона народилася, чи Кути, де провела дитинство, чи Косів, Ворохту, Жаб'є, де пройшли її щасливі зустрічі з дальшою родиною. В очах з'являлася сльоза, бо Віра Вовк не могла пройти повз такі рідні її серцю спогади, які берегли сенс її життя у вигнанні [7, 102–110].

Творчість Віри Вовк, що постала на основі її поїздок в Україну, стала важливою літературною заявою та частиною дискурсу, у якому поєднано особисте бачення поетеси та ностальгію за Україною, яка плекалася в еміграції. Репортажі поетеси були однією з небагатьох форм в рамках заходів наближення творчості Нью-Йоркської групи до шістдесятників.

Через репортажі поетеси проходить невидима грань ностальгії та досвіду вигнанця, що далеко від батьківщини бачить у подвійному фокусі кожен деталь. У знайомих краєвидах серце впізнає себе з минулого. Коли після довгих повоєнних років еміграції, Віра Вовк перший раз відвідала Україну, на Заході мало хто знав про Василя Стуса, Миколу Воробйова, Василя Голобородька, Ліну Костенко чи Ігоря Калинця. Цих письменників тільки "відкривали" в літературі. Збірку "Протуберанці серця" Івана Драча з 1965 року чи вірші Ліни Костенко, як писала Віра Вовк, можна було зрозуміти, щойно побувавши в Києві. Вони сколихнули уяву поетеси та зачепили струни душі, відкриваючи містичний зв'язок, який пролягав через материки й океани та викликав почуття надії. Україна, яку поетеса залишила в дитинстві, і яка була в її свідомості – це була легенда, а інша Україна існувала насправді, і її потрібно було побачити та відчутти [10, 213–214].

Важливим із кута зору літературного дискурсу для Віри Вовк та Нью-Йоркської групи був 1990 рік. Саме тоді в Києві та Львові Спілка письменників України організувала Фестиваль поезії "Золотий Гомін". Віра Вовк зустрілася тоді з Богданом Бойчуком і Богданом Рубчаком, і вони разом відвідали Григорія Кочура, неперевершеного перекладача поезії і знавця літератури. Зустріч ця дала відчуття тяглості літературних подій, що починалася в 1960-х роках, коли Віра Вовк їздила в Україну та вивчала в Нью-Йорку порівняльне літературознавство, маючи безпосередні контакти з поетами групи. На Фестивалі поезії "Золотий Гомін" вона зустріла поетів з України – тих, кого перекладала в Ріо-де-Жанейро португальською мовою.

Тема вигнання не була для Віри Вовк провідною у творчості, проте їй присвячено чимало місця у творчому доробку поетеси. Враховуючи психічний стан емігранта, складність розбудови майбутнього у відмінному для нього середовищі, поетеса зробила непростий висновок, що її доля – це також доля всіх, хто зазнавав поневірянь чужиною. Героєм поетичних творів Віри Вовк міг відчутти себе кожен емігрант, занурившись у їхню літературну фантазмагорію.

Вигнання у творчості Віри Вовк виступало переважно в контексті визначених тем, які були дотичними культурологічним категоріям та *антропологічним схемам*. Мотив вигнання актуалізувався не тільки в поетичній творчості Віри Вовк, а також у творах Нью-Йоркської групи загалом. Зіставлення творчих репрезентацій даного мотиву у творчості всіх учасників Нью-Йоркської групи, з огляду на різний міграційний досвід і неоднаковий період життя в Україні до початку міграції, видається цінним і перспективним із наукового погляду.

ЛІТЕРАТЕРА

1. *Вовк В.* Поезії – К. : Родовід, 2000. – 422 с.
2. *Григорчук Ю.* Прозова творчість Віри Вовк: поетика сакрального : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01. – Київ : Б.в., 2013. – 20 с.
3. Ерос і вигнання [Текст] / М. Ревакович // Критика : Рецензії. Ессеї. Огляди. – 2006. – № 10. – С. 28.
4. “Координати”. Антологія сучасної української поезії на заході [Текст] / упоряд. Бойчук Б., Рубчак Б. – Нью-Йорк–Мюнхен: “Сучасність”, 1962. – Т. 1. – С. 361–362.
5. *Коцюбинська М.* Метаморфози Віри Вовк // Вовк В. Поезії. К. : Родовід, 2000. – С. 5–32.
6. *Поети “Нью-Йоркської групи”*: антологія [Текст] / упоряд. О. Г. Астаф’єв. – Харків: Ранок, 2003. – 288 с.
7. *Ревакович М.* Дещо про Нью-Йоркську групу // “Світо-вид”. – 1996. – № 2 (23). – С. 102–110.
8. *Рубчак Б.* Кам’яні баби чи Світовид? // “Світо-вид”. – 1996. – № 2 (23). – С. 89–100.
9. *Шерех Ю.* Пороги і запоріжжя: Література, мистецтво, ідеології. – Х.: Фоліо, 1998. – С. 266–296.
10. *Karabowicz T.* “Grupa Nowojorska”. Drogi i rozdroża ukraińskiej literatury emigracyjnej po 1959 roku. – Lublin: Episteme, 2014. – 302 s. – S. 210–214.

Отримано 22 січня 2016 року

м. Люблін

